

УДК 745.52 (477.81)

Локшук І.М.

Рівненський державний гуманітарний
університет, Львівська національна
академія мистецтв

ОСЕРЕДКИ ТРАДИЦІЙНОГО ХУДОЖНЬОГО ТКАЦТВА РІВНЕНСЬКОГО ПОЛІССЯ КІНЦЯ XIX — ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Локшук І.М. Осередки традиційного художнього ткацтва рівненського Полісся кінця XIX — початку XXI століття. Кожен осередок традиційного народного ткацтва вирізняється своїми художньо-виражальними засобами, формами виробів, орнаментальними мотивами, технологічними підходами. У статті здійснена спроба опрацювати джерельну базу дослідження; за матеріалами музейних колекцій та власними експедиційними розвідками автора здійснити аналіз ткацького доробку майстрів краю; виявити осередки розвитку художнього ткацтва на рівненському Поліссі. На У ході дослідження визначено, що на тлі текстильного підгрунтя Рівненщини виділяються художні тканини заслуженого майстра народної творчості України Г. Леончук (снт. Володимирець), майстринь с. Крупове Дубровицького району — центру побутування українського серпанку, серед них, У. Кот, Н. Рабчевська, Н. Дем'янець, О. Придюк. Збереження традицій народного мистецтва історичної Волині сприяло створенню майстерні ткацтва «Легенди Волині», яка функціонує у м. Радивиліві Рівненської області.

Ключові слова: художні тканини, ткацтво, майстер, осередок, рівненське Полісся.

Локшук І.М. Центри традиційного художественного ткачества ровенского Полесья конца XIX — начала XXI века. Каждый центр традиционного народного ткачества отличается своими художественно-выразительными средствами, формами изделия, орнаментальными мотивами, технологическими подходами. В статье предпринята попытка изучить основную научную базу исследования; по материалам музейных коллекций и собственным экспедиционным исследованиям автора осуществит анализ ткацкого достижения мастеров края; выявить центры развития художественного ткачества на ровенском Полесье. В ходе исследования установлено, что на фоне текстильной основы Ровенского края выделяются художественные ткани заслуженного мастера народного творчества Украины А. Леончук (пгт. Вла-

димирец), мастеров села Крупове Дубровицкого района — центра бытования украинского «серпанка», среди них, У. Кот, Н. Рабчевская, Н. Дем'янець, О. Придюк. Сохранение традиций народного искусства исторической Волины способствовало созданию мастерской по ткачеству «Легенды Волины», которая функционирует в городе Радивилев Ровенской области.

Ключевые слова: художественные ткани, ткачество, мастер, центр, ровенское Полесье.

Lokshuk I.M. The center of traditional arts weaving in Rivne Polissya in ending of XIX century and starting of XXI century. Every part of traditional national different of their artistic and expressive means, shapes of the products, ornamental motifs, technological approaches. The purposes of our article are handling database sources, making the analysis of masters textile products by materials from museum collections and own research, revealing centers of art weaving development in Rivne Polissya. Against the background of textile in Rivne there are tissue by Honored Master of Folk Art of Ukraine H. Leonchuk (Volodymyrets) and masters of Krupove (Dubrovitsky area — the center of haze) (U. Kot, N. Rabchevska, N. Dem'yanets, O. Prydyuk). Create workshop for weaving "Legends of Volyn" because of preserving the traditions of folk art historical Volyn. This workshop works in Radivilov (Rivne region).

Keywords: artistic fabrics, weaving, master, center, Rivne Polissya.

Постановка проблеми. Задовольняючи практичні та естетичні потреби, художні тканини разом з іншими видами декоративно-прикладного мистецтва України виступають важливою складовою частиною формування предметно-просторового середовища. На кожному етапі суспільного розвитку художній рівень тканин значною мірою визначався конкретними історичними умовами життя українського народу, його культурними та побутовими потребами. Технологічні та художні прийоми процесу ткання склалися та удосконалювалися століттями, частково зберігаючи до наших днів відгомін різних історичних епох.

Кожен окремих осередок традиційного народного ткацтва в Україні вирізняється з-поміж інших своїми художньо-виражальними засобами, усталеними формами виробів, орнаментальними мотивами, технологічними підходами. Народне мистецтво XIX — початку XX ст., на Поліссі — до середини XX ст., орієнтувалося на задоволення потреб родини, існуючи у формі домашніх промислів та ремесел.

Лісистість, заболоченість та низька калорійність ґрунтів, наявність надрових родовищ на Поліссі визначили особливості побуту місцевого населення, зокрема, спрямованість на промисли. Українське село є основним джерелом збереження традицій. Художній образ текстильного виробу й технічні навички передаються нащадкам, поступово набуваючи творчого удосконалення.

Кожен наступний майстер доповнює та дещо видозмінює сюжет і композицію орнаменту, колорит. Народний майстер завжди йшов за матеріалом, розкриваючи красу його фактури і кольору, дотримуючись при виконанні виробу декоративності, конструктивності та орнаментальності.

Більшість молодих художників сучасності, а саме, студенти вузів, митці-текстильники, майстри декоративно-прикладного мистецтва прагнуть зберегти та відродити доробок поліського регіону, крім того, зобразити у своїх творах особливості рідного краю. Саме тому, виявлення осередків традиційного художнього ткацтва рівненського Полісся та вивчення досвіду роботи народних майстрів буде корисним в умовах ХХІ ст., адже, сучасне мистецтво, шукаючи свій шлях, спирається на традиції.

У результаті здійсненого нами **аналізу останніх досліджень і публікацій** щодо розвитку текстильного мистецтва на українському Поліссі та окреслення осередків традиційного художнього ткацтва акцентуємо увагу на колективній монографії «Декоративно-прикладне мистецтво Рівненщини» [2], упорядником і редактором якого є В. Виткалов. Збереження місцевих традицій у виготовленні та оздобленні текстильних творів, семантику орнаментальних мотивів у розділі «Традиційне художнє ткацтво України як історико-культурний феномен» розкрита такими науковцями, як А. Українець, Р. Тишкевич, Г. Вахрамєєва, Л. Костюк, Т. Пархоменко, І. Локшук.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. серед дослідників українського текстилю з'являються імена таких науковців, як С. Сидорович, К. Матейко, О. Дудар (надалі О. Нестер), Г. Курилович, Л. Молчанова, Г. Стельмащук, Ю. Лашук, Т. Ніколаєва, Л. Орел, О. Никорак, Т. Лупій, А. Українець. Розвідки дослідників базуються на аналізі особливостей поліських текстильних виробів ХІХ — ХХ ст., процесі виготовлення лляних, конопляних, вовняних тканини та застосуванні необхідного інструментарію, різновидів ткацьких технік. Так, С. Сидорович провела типологію тканин у двох аспектах: за способом їх виконання та функціональним призначенням і проаналізувала характер композиції орнаменту творів. До розроблення типології текстильних інтер'єрних виробів долучилася О. Никорак, окремо зосередившись на локальних особливостях традиційних українських поліських покривал, скатертин, рушників. Питання одягових тканин є одним з ведучих напрямів у дослідженнях К. Матейко, Г. Стельмащук, Т. Ніколаєвої, А. Українець.

Цілі нашої статті наступні: опрацювати джерельну базу дослідження; прослідкувати розвиток художніх тканин на рівненському Поліссі; виявити текстильні осередки на досліджуваній території; за матеріалами музейних колекцій та власними експедиційними розвідками авто-

ра здійснити аналіз ткацького доробку майстрів краю.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Тема нашої статті безпосередньо пов'язана із комплексними науковими дослідженнями Рівненського державного гуманітарного університету «Регіональні особливості декоративно-прикладного мистецтва» й «Етнокультура волинського Полісся та чорнобильська трагедія».

Виклад основного матеріалу дослідження. Текстильна спадщина України славиться художньою майстерністю рівненського Полісся, яка характеризується добре збереженими місцевими традиціями. Зокрема, домоткані тканини середина ХХ ст. асоціюються з ім'ям Ганни Леончук (1917 р., с. Каноничі Володимирецького району Рівненської обл. — 1979 р., смт. Володимирець Рівненської обл.), заслуженого майстра народної творчості України (1967 р.). Уміння, навик та любов до ткацтва Г. Леончук перейняла від матері, виробивши свій власний індивідуальний «почерк». Поліські візерунки, розроблені художницею, знайшли практичне застосування — вони використовувалися, як першоджерело, на Дарницькому шовковому комбінаті та Рівненському льонокомбінаті [9: 101].

Велике розмаїття покривал залишила майстриня. На Поліссі ці вироби називають рядна («радна», «радюжки», «рабі радна», «рабчуни», «раденки», «рядюжки», «редна», «редна», «постілки», «постилки», «застилки») [4: 248], «кіліми», «кілімки», «килімки». Орнаментику покривал Ганна Леончук будує на ритмічному повторі геометричних візерунків (ромб, квадрат, трикутник, коло, зірка). Зустрічається у цих виробах поєднання геометричного та рослинного рисунку. Кольорова гама покривал характеризується поєднанням білого з нижніми відтінками червоного, жовтого, синього, зеленого та сірого кольорів.

Щодо закономірностей композиційного вирішення декору поліських рушників, найбільш традиційною орнаментальною схемою є тридільний уклад декору: центральна частина чиста, декоруються лише кінці виробу. Друга орнаментальна схема рушників рівненського Полісся характеризується гладкотканими або дрібноузорними смугами, що перетинають повністю полотнище тканини. Третя — клітчастий уклад декору по усьому виробу.

Композиція текстильного доробку рушників та серветок Ганни Леончук будується за двома схемами: у першому випадку навантаження орнаменту зосереджується по краях виробу, у другому — почергове рапортне повторення візерунку. Переважна більшість творів побудована на поєднанні червоного та білого кольорів, з дрібним вкрапленням чорного.

Результати плідної праці Ганна Леончук експонувала під час різномасштабних виставок: районних (1954), обласних (1959, 1963, 1964, 1972), республіканських (1970, 1972), всесоюз-

них (1967, 1969), персональних (1966, 1968, 1973, 1974). Український мистецтвознавець Петро Ганжа так висловився про художні тканини Г. Леончук (1972 р.): «Її творчість — це справжній спів народу і краса правдива, це гордість наша і слава» (з архіву Віри Ковальчук, смт. Володимирець Рівненської обл.). Художні твори майстрині Ганни Леончук, її покривала, знаходяться на постійному експонуванні у відділі етнографії Рівненського обласного краєзнавчого музею. Крім того, у 2009 р. обласна акція «Мистецтво одного села», що періодично про-

ходить в залах Рівненського обласного краєзнавчого музею, презентувала експозицію творів декоративно-прикладного мистецтва майстрів с. Каноничі Володимирецького району.

Попередньо, в 2007 р. було засновано обласну Премію ім. Ганни Леончук — першого заслуженого майстра народної творчості України на Рівненщині, за збереження та охорону нематеріальної культурної спадщини. Премія присуджується щороку фольклористам, етнографам, дослідникам, науковцям, збирачам-ентузіастам, фольклорним колективам,

Іл. 1. Кот Уляна, 1936 р.н., заслужений майстер народної творчості України; с. Крупове Дубровицький район Рівненська обл. Фото І.Локиук

Іл. 3. Логозук Галина, 1977 р.н., ткаля; с. Балашівка Березнівський район Рівненська обл. Фото І.Локиук

Іл. 2. Ніна Рабчевська, 1947 р.н., заслужений майстер народної творчості України; с. Крупове Дубровицький район Рівненська обл. Фото І.Локиук

Іл. 4. Єрмейчук Ірина, 1942 р.н., ткаля; с. Борове Рокитнівський район Рівненська обл. Фото І.Локиук

окремим виконавцям народних пісень і музики (вокалістам, інструменталістам), народним умільцям, які своєю діяльністю сприяють виявленню, фіксації, збереженню та популяризації етнокультурної спадщини та регіональних особливостей українського народу [6].

Текстильне надбання рівненського Полісся виділяється творчістю майстринь с. Крупове Дубровицького району — центру побутування українського серпанку — легкої, тонкої, розрідженої на зразок марлі тканини. Також, виготовлення серпанкових тканин набуло поширення у селах Берестя, Вільне, Миляч, Орв'яниця, Селець Дубровицького (за дослідженнями рівненського етнографа А. Українець) та Сарненського районів.

60-ті роки ХХ ст. відкрили для поціновувачів мистецтва поліську серпанкову тканину. Для виготовлення серпанку потрібно було вирощувати сорти льону, в якого тонке і невисоке стебло — лущик, простяк. На жаль, посіви льону на рівненському Поліссі були майже призупинені у другій половині ХХ ст. Нині майстрині тчуть полотно з тонких фабричних бавовняних ниток білого, червоного, чорного, рідше — сірого, голубого кольорів. Визначними митцями серпанкового ткацтва с. Крупове Дубровицького району є Уляна Кот 1936 р. н. — заслужений майстер народної творчості України (1980 р.), народні майстри декоративно-прикладного мистецтва (1983 р.) Ніна Дем'янець 1937 р. н. та Ольга Придюк 1946 р. н., Ніна Рабчевська 1947 р. н. — заслужений майстер народної творчості України (2005 р.). Презентація виставки декоративно-прикладного мистецтва «Мистецтво одного села» — с. Крупове Дубровицького району відбувалася в залах Національного музею Т. Шевченка у Києві (2003 р.) [1] та Рівненського обласного краєзнавчого музею (2011 р.).

Серпанковий костюм із с. Крупове Дубровицького району, що датується 20–30-ми роками ХХ ст., демонструється серед текстильних зразків виставкової експозиції Сарненського історико-етнографічного музею. Зазвичай, серпанкове вбрання використовувалось у весільній обрядовості як одяг для молодят. Свого часу текстильну колекцію «Народний одяг Рівненщини» Рівненського обласного краєзнавчого музею поповнив серпанковий жіночий весільний костюм, автором якого виступає Оксана Придюк 1912 р. н., мати У. Кот.

До компонентів серпанкового строю входять сорочка, спідниця, фартух та намітка, яка застосовувалась як серпанкова фата [7: 37]. Загалом, серпанкові тканини декорувалися мало, у вигляді тонких червоних смужок, щоб акцентувати увагу на розрідженій лляній тканні. Так, сорочку збагачує лише неширока орнаментована смуга, що прикрашає низ рукава. Спідниця шилася з шести пілок і декорувалися тільки бокові пілки. Фартух ткали з трьох пілок, оздоблення розміщувалося на двох крайніх пілках у нижній частині. Крім того,

низ фартуха та середня пілка виробу орнаментувалися мережкою — ажурним декоративним швом та мереживом. Обидва кінці намітки прикрашались геометричним орнаментом у вигляді смуги та мережкою.

Намітка — головний убір заміжніх жінок довжиною від 3 до 5 метрів та шириною 40–50 сантиметрів, яка мала як побутове, так і обрядове призначення [7: 37]. Найдраматичніший весільний обряд, який символізував перехід дівчини до заміжжя, уособлював розплітання коси та покривання голови молодої очіпком і наміткою [3: 198].

Молоді майстрині рівненського Полісся в особі Галини Логощук 1977 р. н., з с. Балашівка Березнівського району, зберігаючи традиції орнаментальної побудови тканин, збагачують кольорову палітру візерунку на рушниках. У галузі художнього текстилю працює Олена Хавтура 1988 р. н. з м. Березне. Персональна виставка художниці-текстильниці О. Хавтури, випускниці Рівненського державного гуманітарного університету, відбулася у виставковій залі Національної спілки художників України (м. Рівне, 2011 р.) [5]. Регіональний аспект і пейзажна лірика звучать у представлених в експозиції гобеленах «Відгомін епох», «Поетичне плесо Случа», «Танок кульбаб», «Лляна колискова», «Привид замку». Крім того, філософське композиційне трактування теми просліджується у текстильних творах «Плин часу», «Початок і кінець», «Зародження», «Дороги, які ми обираємо».

Підвищене зацікавлення загальнонаціональним та регіональним самобутнім мистецтвом у період незалежності України стимулювало Володимира Дзьобака, кандидат історичних наук, до створення на початку ХХІ ст. громадської організації «Центр дослідження та відродження Волині». Збереження та розвиток самобутніх традицій народного мистецтва та промислів історичної Волині сприяли створенню на базі громадської організації майстерні історичного ткацтва «Легенди Волині», яка функціонує у місті Радивилів Рівненської області.

Згідно з затвердженою програмою «Центру дослідження та відродження Волині» працівникам майстерні історичного ткацтва «Легенди Волині» вдалося відтворити серпанкові жіночі костюми рівненського Полісся кінця ХІХ — початку ХХ століття (сорочка, спідниця, фартух та намітка). Як підсумок роботи, у 2013 р. реконструйовані строї були презентовані на огляд науковців та поціновувачів мистецтва у Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ), Рівненському обласному краєзнавчому музеї (м. Рівне), на Фестивалі народних промислів, традиційної культури та історії Волині «Волинське віче» (с. Пляшева Радивилівського району Рівненської обл.).

Висновки. Результати проведеного нами дослідження закріплюють інформацію про поширення ткацького промислу на рівненському Поліс-

сі як такого, що характеризується збереженням тут давніх, архаїчних форм обрядовості та звичаєвості. Опрацьована джерельна база та проаналізовані матеріалами музейних колекцій, результати експедиційних розвідок дозволяють виокремити художні тканини рівненського Полісся на тлі українського декоративно-прикладного мистецтва. Питання збереження та відродження традиційного художнього ткацтва кінця XIX — XX ст. піднімається ткалями майстерні історичного ткацтва «Легенди Волині», яка функціонує у м. Радивилів. Як приклад, здійснена реконструкція серпанкових стрій, крайок, чоловічих поясів, орнаментованих рушників, метрових тканин різної складності виконання. Ткалі Ганна Леончук (с. Каноничі Володимирецького району), Уляна Кот, Ніна Дем'янець, Ольга Придюк, Ніна Рабчевська (с. Крупове Дубровицького району) підняли текстильне мистецтво регіону на новий щабель, при цьому зберігши технологічні та художні прийоми процесу ткання.

Популяризації декоративно-прикладного мистецтва області сприяє акція «Мистецтво одного села», що періодично відбувається в Рівненському обласному краєзнавчому музеї. Серед іншого, презентувався творчий доробок майстрів с. Лісопіль Костопільського району, с. Балашівка Березнівського району, с. Городець Володимирецького району, смт. Степань Сарненського району, с. Великі Межирічі Корецького району та інші.

Художня традиція має значний вплив для формування навчального процесу Рівненського державного гуманітарного університету у підготовці кваліфікованих фахівців за спеціальністю «Декоративно-прикладне мистецтво». Викладачі прагнуть ознайомити студентство з принципами творення художньої форми, допомагають збагнути її сутність, досягнути пластичні прийоми, методи побудови композиції, способи інтерпретації та технологічні особливості роботи в матеріалі.

Подальший напрямок дослідження передбачає проведення типології та простеження художньо-стилістичних особливостей традиційних тканин рівненського Полісся.

Література:

1. Виставка мистецтва одного села. Серпанкове розмаїття Поліського краю [Текст] / Ф. Якубович, М. Дем'янець. — К., 2003. — 16 с.
2. Декоративно-прикладне мистецтво Рівненщини: колективна монографія / [упорядник і науковий редактор В. Виткалов]. — Рівне: ПП ДМ, 2010. — 224 с.
3. Культура і побут населення України: [навч. посібник] / [В. Наулко та ін.]. — К.: Либідь, 1993. — 288 с.
4. Никорак О. Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Частина I. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О. Никорак. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004. — 584 с.
5. Повертаюся до джерел свого народу. Каталог виставки / [відповідальна за випуск О. Хавтура]. — Рівне: РООНСХУ, 2011. — 6 с.
6. Положення про обласну премію ім. Ганни Леончук за збереження та охорону нематеріальної культурної спадщини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenew/main/ua/catalog/item/3368.htm?lightWords=> — Дата звернення: 08.11.2014.
7. Тишкевич Р. Поліська намітка / Р. Тишкевич // Волинські дзвони. Науково-краєзнавчий альманах; [головний редактор Г. Дем'янчук]. — Рівне: Ліста, 1995. — Вип. I. — С. 34–38.
8. Шевчук С. Паремійні перлини Волині та Полісся / С. Шевчук // Поліссезнавство: наукові фольклорно-етнологічні та мистецтвознавчі студії; [упорядник С. Шевчук]. — Рівне: Волинські береги, 2005. — С. 25–49.
9. Шевчук С. Щедрий талант / С. Шевчук // Народна творчість та етнографія. — 1975. — № 1. — С. 100–101.